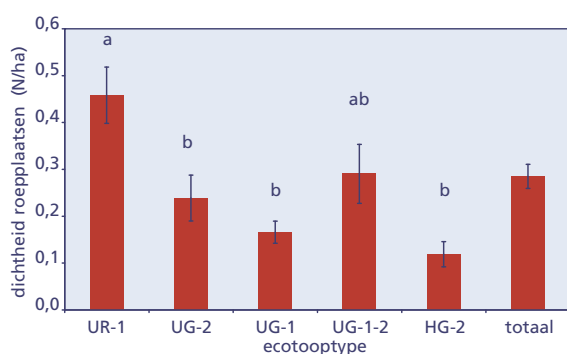

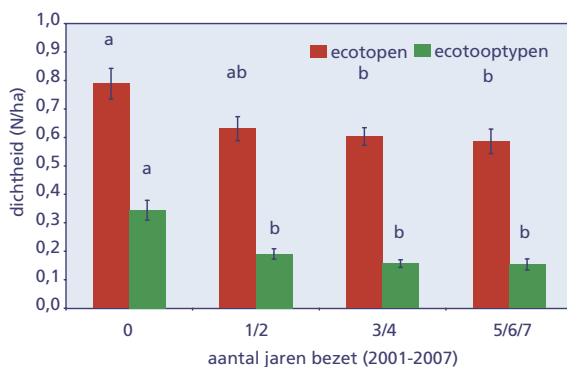

Waar roepen Kwartelkoningen in het rivierengebied?

Het voorkomen van Kwartelkoningen is omgeven door geheimzinnigheid. Om erachter te komen welke landschapkenmerken de verspreiding bepalen van roepende Kwartelkoningen, hebben de Radboud Universiteit Nijmegen en SOVON onderzoek gedaan naar de habitatselectie in de uiterwaarden. Daaruit blijkt dat de vogels specifieke eisen stellen aan hun leefomgeving en niet van natte voeten houden.

Figuur 1: Gemiddelde jaarlijkse dichtheid (N/ha, \pm standaardfout) van roeplaatsen voor elk van de geschikte ecotooptypen en het totaal van de vijf typen. 'Uiterwaardruigte' (UR-1; N=84), 'uiterwaardproductiegrasland' (UG-2; N=83), 'natuurlijk uiterwaardgrasland' (UG-1; N=62), 'uiterwaardgrasland (natuurlijk/productiegrasland; UG-1-2; N=26) en overstromingsvrij productiegrasland' (HG-2; N=34). Verschillende letters geven een significant verschil aan. Een staaf met 'a' verschilt dus significant van een staaf met een 'b'.

Figuur 2: Gemiddelde (\pm standaardfout) dichtheid van ecotopen en ecotooptypen (N/ha) in relatie tot de bezettingsfrequentie. Verschillende letters geven een significant verschil aan.

Onderzoek

In het kader van het Beschermingsplan Kwartelkoning werden in de afgelopen jaren jaarlijks alle roepende Kwartelkoningen in de uiterwaarden van de Grote Rivieren (en elders in het land) in kaart gebracht. Naast het directe belang voor beschermingsmaatregelen leveren deze gegevens ook gedetailleerd inzicht in de verspreiding van Kwartelkoningen in de uiterwaarden. Welke factoren nu precies de verspreiding bepalen was tot dusverre slecht bekend. Kennis hierover is echter nodig om de beschermingsmaatregelen tijdens het broedseizoen (zoals uitstel van maaidatum en reserveren van hooilandpercelen tot in de zomer) en andere beheersingrepen (bijv. het programma 'Ruimte voor de Rivier') te kunnen optimaliseren. In een gezamenlijk project van de Radboud Universiteit Nijmegen en SOVON is op drie ruimtelijke schaalniveaus gekeken naar de relaties tussen roeplaatsen van Kwartelkoningen en landschapkenmerken ter plekke: op de schaal van ecotopen (landschapsecologische eenheden onderscheiden op basis van vegetatiekenmerken, bodemsamenstelling en landgebruik), individuele uiterwaarden en gehele Rijntakken (IJssel, Nederrijn/Lek en Waal). Hiertoe werden de coördinaten van roepende mannetjes in 2001-07 (N = 546) ingevoerd in een geografisch informatiesysteem (GIS) en gerelateerd aan de landschapsecologische kenmerken zoals ecotooptype, overstromingsfrequentie, hoeveelheid geschikt habitat en heterogeniteit van uiterwaarden.

Voorkeurs habitat

Het ecotooptype 'uiterwaardruigte' toont de hoogste dichtheden aan roeplaatsen (figuur 1). Het gaat hier om terreinen die zich kenmerken door een structuurrijke vegetatie met twee- en meerjarige ruigtekruiden (bijv. boerenwormkruid, akkerdistel en poelruit) of een structuurarme vegetatie gedomineerd door één soort (bijv. grote brandnetel, ridderszuring en ruige grassen). Hoge dichtheden werden eveneens bereikt in verschillende typen grasland (zowel natuurlijk grasland als hooiland). Samen zijn deze ecotooptypen goed voor 69% van alle roeplaatsen

in 2001-07 en ze worden hieronder verder als 'geschikte habitat' betiteld. Opvallend is dat Kwartelkoningen habitat prefereren met een lage overstromingsfrequentie, dat wil zeggen gebieden die per jaar hooguit 20 dagen onder water staan. In deze zones is bijna driekwart van alle roeplaatsen gelokaliseerd. De soort preferiert dus duidelijk drogere terreinen dan de andere rallen.

Grote en homogene uiterwaarden favoriet

Uiterwaarden waarin Kwartelkoningen in 2001-07 in minstens één jaar verschenen, waren gemiddeld groter dan uiterwaarden waar er nooit een werd gehoord. Dit kan samenhangen met de significant grotere hoeveelheid geschikte habitat in deze gebieden. Uiterwaarden die ten minste één jaar bezet waren, werden daarnaast gekenmerkt door een gemiddeld lagere dichtheid van zowel ecotopen als ecotooptypen (figuur 2). De Kwartelkoning toont dus een duidelijke voorkeur voor relatief homogene uiterwaarden met voldoende grote ecotopen, die bovendien van ongeveer gelijke omvang zijn (ofwel een hoge waarde hebben voor de zogeheten Shannon Index voor landschapsdiversiteit). Deze voorkeur delen de Kwartelkoningen overigens met hun soortgenoten die de akkers van het Groningse Oldambt bewonen: ook die concentreren zich op grote percelen met geschikte gewassen als luzerne en wintertarwe.

IJsseluiterwaarden populair

De IJssel is op dit moment de 'kwartelkoningrivier' bij uitstek in Nederland. Rond 2000 werden nog de meeste vogels langs de Waal gehoord, maar de laatste jaren zijn de gebieden langs de IJssel duidelijk meer in trek geraakt (figuur 3). De voorkeur voor de IJsseluiterwaarden is te verklaren doordat deze uiterwaarden gemiddeld meer geschikte habitat bevatten dan die langs Rijn en Waal. Bovendien worden de uiterwaarden langs de IJssel gekenmerkt door een relatief grote landschapshomogeniteit. In hoeverre ook de mate van bescherming een rol speelt, is op dit moment moeilijk te kwantificeren. Niet alleen loopt het beschermingsprogramma langs de IJssel drie jaar langer dan langs Rijn

en Waal, ook is er een grotere oppervlakte geschikte hooilanden waar Staatsbosbeheer speciaal rekening houdt met het voorkomen van Kwartelkoningen.

Waarom de voorkeur recentelijk is verschoven van de uiterwaarden langs de Waal naar die langs de IJssel, is eveneens moeilijk te verklaren. Een vergelijking tussen de ecotoopkaart van 1997 en die van 2005 liet zien dat de hoeveelheid geschikte habitat langs alle drie de Rijntakken is afgenomen, waarbij de afname het kleinst was voor de uiterwaarden langs de Waal. Bovendien bleek de gemiddelde ecotoopdichtheid (en dus de heterogeniteit) van de uiterwaarden langs de Waal niet significant te zijn toegenomen tussen 1997 en 2005, in tegenstelling tot de gebieden langs de Rijn en IJssel. In theorie betekent dat dus dat de Waal niets van z'n aantrekkingskracht verloren zou moeten hebben. Waarschijnlijk spelen vooral factoren op kleinere schaal een rol. Om hierin meer inzicht te krijgen, is een analyse nodig van aanvullende factoren die mogelijk van belang zijn bij de selectie van roepplaatsen. Voorbeelden zijn vegetatiestructuur, begrazingsregime, voedselbeschikbaarheid, beheershistorie en versturende factoren.

Ruimte voor de Rivier: ruimte voor Kwartelkoningen?

In veel uiterwaarden langs de Rijntakken worden in de komende jaren maatregelen

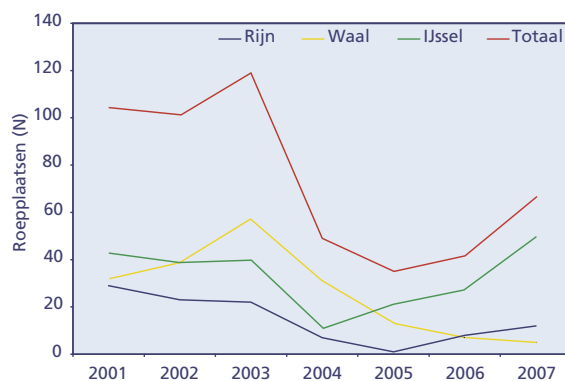
uitgevoerd in het kader van het programma 'Ruimte voor de Rivier'. Voor de veilige afvoer van rivierwater worden tal van maatregelen getroffen, zoals aanleg van nevengeulen en verlaging van maaiveld in uiterwaarden.

Sommige uiterwaarden waar deze maatregelen worden uitgevoerd, zijn belangrijke broedgebieden voor de Kwartelkoning. De Vreugderijkerwaard, Scheller- en Oldenelerbuitenwaard, Olsterwaard, Duursche Waard, Vorchterwaard en Oenerdijkerwaard werden allemaal in 2001-07 gedurende minstens vier broedseizoenen bezet. De 'Ruimte voor de Rivier' projecten worden uitgevoerd binnen een relatief kort tijdsbestek (2009-15). Deze projecten vormen een potentiële bedreiging voor Kwartelkoningen omdat in korte tijd een grote hoeveelheid geschikte habitat in een belangrijk kerngebied zal veranderen en op grotere schaal nattere omstandigheden worden gecreëerd; een type landschap waarin Kwartelkoningen zich duidelijk minder thuis voelen. Het spreiden van de uitvoering van projecten, en vooral compenserende maatregelen voorafgaand aan de start van de reconstructiewerkzaamheden, zijn dan ook van groot belang voor het beschermen van de Kwartelkoning.

*Marije van Weperen (RU),
Aafke Schipper (RU), Kees Koffijberg
(SOVON) & Rob Leuwen (RU)*

*Hooiland aan de IJssel.
Foto: Peter Eekelder*

*Scholekster in echte
koekoeksbloem,
Terschelling 17 mei 2007.
Foto: Arie Ouwerkerk*

Figuur 3. Aantal roepplaatsen (niet territoriaal) van kwartelkoningmannetjes in de uiterwaarden van de Waal, Rijn en IJssel in de jaren 2001-07.

Dit project werd uitgevoerd in het onderzoeksprogramma van het Nederlands Centrum voor Natuuronderzoek (NCN). Het volledige rapport 'Habitat selection of the Corncrake (Crex crex) in floodplains along the Dutch Rhine River branches' is als pdf op te halen op www.sovon.nl onder publicaties 2009.

Zoektocht naar de 'SOVON-Vrijwilliger van het Jaar 2009'

Omdat vrijwilligers voor SOVON van groot belang zijn en de inzet van deze mensen enorm wordt gewaardeerd, is vorig jaar besloten om jaarlijks een prijs uit te reiken aan een bijzondere vrijwilliger. Afgelopen jaar is tijdens de Landelijke Dag de eerste SOVON-Vrijwilliger van het jaar bekend gemaakt. Fred van Vemden (Vogelwacht Uffelte e.o.) mocht de Zilveren Zwaluw en een schilderij in ontvangst nemen. Dit jaar gaan we uiteraard weer op zoek naar kandidaten voor de titel 'Vrijwilliger van het Jaar 2009'.

Kandidaten die in aanmerking komen kenmerken zich bijvoorbeeld door een opmerkelijke inzet voor één van onze (tel)projecten, door noemenswaardige activiteiten binnen de vogelwerkgroep en/of door de bijzondere

manier waarop hij/zij zich inzet voor vogelonderzoek.

Net als vorig jaar willen wij je hierbij vragen om vrijwilligers voor deze eervolle prijs voor te dragen. Op de SOVON-website is een aanmeldingsformulier te vinden waarmee kandidaten voorgedragen kunnen worden. Hier is ook het reglement te vinden met de spelregels en de criteria om in aanmerking te komen voor de prijs.

De jury, bestaande uit Greta van Hoorn en Berry van Elst (Ledenraadsleden), Adrie Hottinga (bestuur) en Frank Saris (adviseur zonder stemrecht), zal de nominaties beoordelen en een kandidaat voorstellen aan het bestuur. De prijs zal op de Landelijke

Dag, 28 november 2009, uitgereikt worden aan de gelukkige winnaar.

Stuur je nominaties liefst via e-mail uiterlijk 15 september aan Nicole Boeijink, nicole.boeijink@sovon.nl, zij is tevens contactpersoon voor vragen en/of opmerkingen.

Kortom... ken je mensen die zich al jaren als vrijwilliger inzetten voor SOVON en die de titel 'SOVON-vrijwilliger van het jaar' verdienen, aarzel dan niet, meld ze aan en zegt het voort!

*Nicole Boeijink
Medewerker educatieve communicatie*